

Кочетов Л. Г.,
аспірант кафедри філософії
та політології,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО СВІТОПОРЯДКУ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Проблематика моралі й права, попри свою теоретичну невичерпність, безпосередньо впливає як на життя та долю окремих людей, спільнот і суспільства, так і на стан світопорядку загалом. Генеза і реальне буття моралі і права визначаються єдиними сферами суспільних відносин, у яких розгортаються складні і часом суперечливі зв'язки окреслених соціальних регуляторів. Вони перетинаються саме на ґрунті раціонально-ціннісного осмислення моралі як фундууючої складової, що впорядковує життя окремої людини, суспільства і держави, світу в цілому. На правових принципах ґрунтується все життя народів і моральне значення їхнього побуту. Тому надзвичайно важливим є поряд з вивченням загальних суттєвих характеристик і фундаментальних принципів буття людини, дослідження аксіологічних вимірів морально-правової проблематики сучасного глобалізованого світу.

Як ціннісні форми свідомості, мораль і право існують у формі нормативного змісту й активно впливають на людей як регулятори їх поведінки, на систему міжнародних відносин. У німецького філософа І. Канта мораль і право виступають як взаємно припускаючі і взаємно запитуючі один одного. Своїм моральним вченням про право філософ морально (і філософськи) виправдовує і возвеличує принцип права, але досягається це у нього ціною «юридизації» моралі. Відомий вислів І. Канта про моральний закон всередині нас, як категоричний імператив вищого принципу моральності когерентно поєднується з розумінням права як форми розумної регламентації людського співжиття [1, с.112].

Сьогодні ми є свідками того, що Україна, як й інші країни, занурюються у тривалу кризу, яка має системний і катастрофічний характер. З початку російсько-української війни у лютому 2014 р. українське суспільство перебуває в стані надзвичайності, або «emergency» – призупинення налагоджених політичних, соціальних і культурних порядків, тимчасового скасування раніше чинних морально-правових правил. Крайнім проявом «emergency» стало введення 24 лютого 2022 р. на всій території України воєнного стану як необхідної організаційної контрвідповіді на повномасштабне вторгнення Росії.

Зазначимо, що ще наприкінці XX – початку XXI ст. активно обговорювалась нова модель суспільства і людини, яка опинилася в системі «плинної сучасності» (З. Бауман) та характеризується «принциповою невизначеністю» і нестабільністю, несе в собі небезпеку обернутися кризою і розпадом існуючої системи світового порядку. Останні події, насамперед російсько-українська війна, засвідчують входження людства в тотальну цивілізаційну катастрофу, що виражається у формі якщо не розпаду, то неефективності існуючих основних соціальних інститутів – економічних, правових, політичних та інших, в тому числі й міжнародних організацій. Намітився очевидний перехід від одного типу світопорядку до іншого. Одночасно відбувається руйнування системи базових цінностей, інституційно прийнятих та відомих соціальних норм, законів та принципів співіснування міжнародної спільноти. Відбувається болісна ломка і переоцінка всіх цінностей.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. стало фактором глобальних геополітичних потрясінь і викликів. Війна вже трагічно та надовго змінила життя та долі мільйонів українців. Однак це новий трагічний досвід та водночас нова актуальна реальність не лише для українського суспільства, а й для всього цивілізованого світу. За таких обставин виникають серйозні сумніви щодо дієвості напрацьованих у минулому моральних і правових принципів міжнародного права і системи міжнародних відносин, механізмів запобігання збройним конфліктам і війнам.

Для України ця війна – не лише необхідний і справедливий захист територіальної цілісності держави та її незалежності. Йдеться про саме існування української національної спільноти та її права на самовизначення. Водночас екзистенційно національний і глобально світоглядний виміри російсько-української війни перетинаються та взаємодоповнюються. Глобальне значення цієї війни полягає у зіткненні двох світоглядів і політик щодо майбутнього глобального світпорядку, а саме того, чи буде він будуватись згідно з універсальними моральними цінностями, правилами та нормами міжнародного права чи на основі права сили з ризиками занурити світ у хаос ескалації неконтрольованого насильства та руйнування. Це також – глобальна битва цінностей свободи і принципів демократії проти насильства та авторитаризму і характерно, що у цьому зіткненні саме Україна, яку підтримують провідні демократичні країни, є форпостом [2, с. 62–64].

Російсько-українська війна продемонструвала збій у здатності європейської спільноти користуватися своїми традиційними символічними орієнтирами, включати подію в рамки, в яких вона представляє своє ставлення

до себе, до інших та до Іншого. Вона засвідчила й про екзистенційні загрози безпеці європейців з боку нової російської агресії.

Війна виявила також світоглядні виміри демократії та авторитаризму й актуалізувала базові етичні принципи та ціннісний фундамент самої демократії. Наголошуючи на глобальному та історичному вимірі війни Росії проти України, авторитетний дослідник Т. Снайдер зазначає: «Ця війна – про утвердження принципів у XXI ст. та про можливість демократичного майбутнього» [3]. Дослідник також зауважує, що путінський авторитаризм, не здатний продукувати привабливі ідеї та смисли, натомість спрямовує свою інформаційну і пропагандистську активність на руйнування демократичних цінностей через поширення морального релятивізму й правового нігілізму, намагаючись демобілізувати громадян та сіяти їх зневіру в дієву демократію та її інститути [3].

Вже сьогодні потрібно вести пошук оптимальних шляхів розвитку українського суспільства (як і глобального світу) після завершення війни, переходу до нормального стану, де кожен має право вибору, жити відповідно до закону і в суспільстві, в якому всі рівні перед законом. На жаль, сьогодні цьому заважає повномасштабна війна, безвідповідальність та егоїзм як українських політиків, так і світових, з одного боку, а з другого – відсутність адекватних уявлень про стан українського соціуму і справ у світі, адекватної теорії цінностей, теорії права (глобального права), які б дали реальний опис і відповіді на гострі питання майбутнього світопорядку у контексті російсько-української війни. Потрібне формування ефективної, доступної і зрозумілої для людей міжнародно-правової і національно-правової бази. Належить провести складну аналітичну роботу щодо кардинального переосмислення сучасної історії, стану світової політики і міжнародних відносин, принципів міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кант И. К вечному миру. Трактат о вечном мире. Москва: Мысль, 1966. 274 с.
2. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
3. Snyder T. Ukraine Holds the Future. The War Between Democracy and Nihilism. *Foreign Affairs*. September 6, 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/ukraine-war-democracy-nihilism-timothy-snyder> (accessed date: 10.01.2025).